

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-8>

УДК 025.21:050

Бондар Л.М.

Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В.О. Сухомлинського

ЖУРНАЛЬНІ ВИДАННЯ У ФОНДІ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО: ПРОБЛЕМИ КОМПЛЕКТУВАННЯ

Анотація. Статтю присвячено проблемним питанням комплектування фонду наукової бібліотеки журнальними виданнями. Зазначено, що журнал є найбільш оперативним, а в деяких випадках і єдиним джерелом інформації про явища, що відбуваються у сферах виробничого та суспільного життя. Схарактеризовано три основні способи комплектування ДНПБ журнальними виданнями – передплату, документообмін, дарування, виявлено переваги та недоліки кожного з них. Особливу увагу приділено критеріям добору документів до фонду бібліотеки. З'ясовано, що відповідність ТППК є основною ознакою, за якою можна визначити, чи відповідає дисциплінарна спрямованість журналу тематиці наукових досліджень, що їх здійснюють в установах Національної академії педагогічних наук України. Особливий акцент зроблено на комплектуванні фонду ДНПБ науковими журналами вищої школи, які популяризують результати науково-дослідних робіт університетів з питань педагогіки й психології. Розглянуто питання комплектування фонду електронними журналами як альтернатива журналам у традиційній формі.

Ключові слова: журнали, періодичні видання, комплектування, електронні журнали, наукова бібліотека, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського.

Bondar Lyudmyla

V.O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

JOURNALS IN THE HOLDINGS OF V.O. SUKHOMLYNSKYI STATE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL LIBRARY OF UKRAINE: ACQUISITION PROBLEMS

Summary. The paper covers the problems of journal acquisition in scientific library. It is mentioned that a journal is the rapidest and sometimes the only one source of information about various phenomena of industrial and social life. Taking into account that a journal is concerned to be an object of acquisition, it is necessary to understand the definition of the notion 'journal', since periodicals are processed and presented in library reference aids in a special way. Due to the absence of strict requirements regarding publishing periodicals according to the State Standard of Ukraine, periodicals do not correspond to the standard criteria typical for these documents. The paper characterises the following three main ways of journal acquisition in V.O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: subscription, document exchange, and donation; advantages and disadvantages of the mentioned ways are described. Special attention is paid to the criteria of selecting documents to the library holdings. It was found out that the fact whether the journal corresponds to the thematic and typological acquisition plan or not helps to define if the journal orientation fits the topics of researches carried out by the establishments at the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Special attention is paid to the higher school research journal acquisition in V.O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine, since these periodicals popularise the university research findings on pedagogy and psychology. The distinguishing feature of our society lies in the fact that information exists both in the traditional printed and electronic forms. Periodicals change their system of functioning: the Internet is widely used to spread and give an access to e-version. The paper discusses e-journal acquisition, which is considered to be an alternative to the traditional one. The paper grounds the significance of journal acquisition on library science in the library. The role of librarians' self-education in the professional development is stressed, since no higher school prepares a specialist ready to work the very first working day.

Keywords: journals, periodicals, acquisition, subscription, book exchange, donation, e-journals, scientific library, V.O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine.

Постановка питання. Збереження і розвиток науково-освітнього потенціалу України тісно пов'язаний з процесом формування фонду періодичних видань з питань педагогіки, психології та освіти як оперативного джерела представлення результатів наукових досліджень провідних учених цих галузей. Забезпечення якісного формування фонду журнальних видань у наукових бібліотеках, насамперед галузевих потребує врахування впливу дію різних чинни-

ків на стан і розвиток фонду. Такими чинниками є соціально-економічні показники розвитку країни, обсяги видавничої продукції, особливості процесів інформатизації суспільства.

Мета статті – висвітлити проблемні питання щодо якості комплектування фонду журнальними виданнями та способи їх розв'язання.

Аналіз останніх досліджень. Динамічні зміни в науковому середовищі й суспільстві, стрімке зростання обсягів інформаційних пото-

ків в усіх без винятку сферах людської діяльності не обходять й питання інформаційного обслуговування вчених та забезпечення поліпшення його якості.

У кожній великій бібліотеці зазвичай може бути понад двадцять видів документів, але саме періодичні видання теоретики та практики бібліотечної справи, серед яких О. Матвійчук, Н. Кушнарєнко, В. Соколов, А. Соляник та ін., розглядають як основу обслуговування користувачів. Журнал є найбільш оперативним, а іноді й єдиним джерелом інформації про явища, що відбуваються у сферах виробничого та соціального життя. Цей вид видання потребує постійної уваги з боку бібліотечних фахівців, оскільки від якості формування «ядра» журнального фонду безпосередньо залежить ефективність виконання основної функції бібліотеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із пріоритетних напрямів діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського (далі – ДНПБ) як спеціальної бібліотеки є науково-інформаційне забезпечення інноваційного розвитку національної освіти, педагогічної й психологічної науки та практики. Цільову аудиторію користувачів ДНПБ становлять педагогічні й науково-педагогічні працівники, працівники освітніх установ (вчителі, викладачі, вихователі), здобувачі освіти всіх рівнів, інші учасники освітнього процесу.

Успішне використання бібліотечного фонду залежить від ступеня відповідності його складу інформаційним запитам користувачів. Водночас особливу роль відіграє профіль комплектування фонду бібліотеки, який визначає основні принципи, стратегію комплектування, критерії добору документів, що відображені в тематико-типологічному плані комплектування [5].

Розглядаючи журнал як об'єкт комплектування, важливо чітко розуміти визначення цього терміна. Адже, на відміну від інших видів видань, періодика в бібліотеках має свій особливий шлях опрацювання, свою специфіку відображення в довідково-пошуковому апараті бібліотеки. Тому вже на етапі добору потрібно вміти розпізнати цей вид видань серед інших, подібних до нього за певними ознаками. Наприклад, для ДНПБ як бібліотеки, що отримує обов'язковий безоплатний примірник і має справу з найрізноманітнішими виданнями, у тому числі й створеними з серйозними порушеннями сучасних видавничих нормативів, визначення належності документа до періодики є досить серйозною бібліографічною проблемою. Помилкове рішення комплекатора в цьому разі тягне за собою низку негативних технологічних наслідків.

Отже, *журнал* – це періодичне видання, що має постійні рубрики та містить публікації офіційного характеру з суспільно-політичних, науково-виробничих та інших питань, літературно-художні твори, реферати, ілюстрації й рекламу [2].

Сучасні вимоги до наукових видань призвели до трансформації деяких збірників наукових праць у наукові журнали. При цьому редактори не завжди дотримують вимог поліграфічного оформлення відповідно до положень ДСТУ 3017:2015 «Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення

понять», ДСТУ 4515:2006 «Інформація та документація. Міжнародна стандартна нумерація серіальних видань», ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості», ДСТУ 7152:2010 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках», ДСТУ ГОСТ 7.84:2008 «СІБВС. Видання. Обкладинки та палітурка. Загальні вимоги та правила оформлення», що впливає на ідентифікування таких видань саме як періодичних. Плутанину вносить і назва видання, зазначена як «Вісник...» або «Збірник наукових праць...» з позначкою на звороті або титульному аркуші, що це журнал. Оскільки бібліографічні записи на ці види документів у ДНПБ створюють у різних базах даних, це призводить до певних проблем з питань обліку та бібліографічного опису таких видань.

У тих випадках, коли однозначно визначити належність того чи іншого видання до журнального не вдається, комісія по роботі з фондом ухвалює методичне рішення з обліку такого документа як журналу або продовжуваного видання з урахуванням того, в якому саме фонді (журнальному чи книжковому) це видання швидше буде знайдено й краще використано читачами.

Особливістю журналів є те, що іноді вони мають додатки, спеціальні тематичні номери із своєю назвою, журнал у журналі тощо. З часом деякі з них стають самостійними виданнями. З огляду на це перед каталогізаторами кожного разу постає проблема щодо опису додатка або як самостійного видання або як частини основного.

Як свідчать статистичні дані, надходження журналів упродовж останніх п'яти років у загальному потоці нових надходжень до ДНПБ становить майже 25%. Основними способами комплектування є передплата, документообмін і дарування.

Серед 225 назв журналів, що надійшли до фонду ДНПБ у 2018 році, передплатних видань 99 назв. Для передплатного репертуару характерним є відносна стабільність. Його незначне зростання відбувається за рахунок нових назв, внесення або вилучення окремих видань внаслідок перегляду їх вагомості для задоволення інформаційних потреб користувачів.

Безперечними перевагами передплати як способу комплектування є оперативність надходження видань і повнота комплектів. В умовах недостатнього фінансування ДНПБ під час укладання переліку видань для передплати комплекатор враховує такі критерії:

- відповідність ТТПК – головна ознака, на основі якої визначають, чи відповідає дисциплінарна спрямованість журналу тематиці наукових досліджень, що їх здійснюють в установах Національної академії педагогічних наук України;
- вид журналу, оскільки найбільш затребуваними є наукові та науково-методичні журнали;
- ступінь використання журналів користувачами, оскільки інформація про інтенсивність використання ресурсів у наукових бібліотеках завжди була одним з основних критеріїв під час добору документів у фонд та їх вилучення;
- вартість журналу, що має важливе значення за обмеженого фінансування;
- наявність електронної версії журналу, якої ще не мають більшість українських періодичних видань;

– представлення журналу в наукометричних або спеціалізованих базах даних;

– поширеність видання, що частково свідчить про авторитетність журналу, його визнання за межами країни, де його видають;

– мова публікацій (для наукових організацій актуальними мовами сьогодні є українська й англійська);

– ліцензійні умови для електронних журналів, що передбачають домовленість щодо використання ресурсу і можливості постійного доступу до оплаченого ресурсу;

– технічні умови надання доступу до е-журналів (з огляду на збільшення вимог наукової спільноти до мобільності й швидкості доступу до інформації важливими стають такі послуги, як стабільність роботи платформи, наявність кабінету тощо).

Одним з недоліків передплати як способу комплектування фонду української періодики є її дорожнеча і постійне підвищення вартості видань.

Важливим способом комплектування вітчизняних журналів є документообмін. Його здійснюють на взаємовигідних умовах між ДНПБ та іншими бібліотеками, установами, організаціями через обмінний фонд. Незважаючи на те, що частка таких видань у загальних журнальних надходженнях незначна, отримані цим способом видання мають високу інформаційну цінність. Це переважно малотиражні, відомчі, нові журнали, які ще не відображено в передплатних каталогах.

Це насамперед стосується видавничої діяльності закладів вищої освіти, яка є її складовою, значущим показником рівня розвитку науково-освітнього процесу. Вона передбачає випуск навчально-методичної літератури, збірників наукових праць та деяких інших видів друкованої продукції. Традиційно пріоритет належить виданню підручників, монографій, але важливу роль відіграють і періодичні видання. Наукові журнали вищої школи – це унікальні періодичні видання, орієнтовані на підтримку наукової роботи професорсько-викладацького складу, популяризування результатів університетських науково-дослідних робіт, розширення та збагачення інформаційного поля студентів як майбутніх фахівців.

Завдяки документообміну електронний каталог ДНПБ містить інформацію про періодичні видання з 35 закладів вищої освіти III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, на шпальтах яких висвітлено питання педагогіки, психології та освіти.

Дослідження журналів, засновником або співзасновником яких є Національна академія педагогічних наук (НАПН) України – це один з напрямів наукової роботи ДНПБ. Вибір саме їх як окремого об'єкта розвідок обґрунтований безумовною профільністю й значущістю академічної періодики для наукових бібліотек закладів вищої освіти. Видання НАПН України відрізняються високою науковою достовірністю, культурою видання й користуються заслуженим авторитетом у світі. Серед них можна назвати такі відомі науковому загалу журнали, як «Comparative Professional Pedagogy», «Studies in Comparative Education», «ScienceRise: Pedagogical Education»,

«Імідж сучасного педагога», «Мистецтво та освіта», «Народна освіта», «Організаційна психологія», «Економічна психологія», «Освіта та розвиток обдарованої особистості», «Особлива дитина: навчання і виховання», «Психологія і особистість», «Психологічний часопис», «Психологічні перспективи», «Український педагогічний журнал», «Філософія освіти» тощо.

Поняття «дарунку» у процесі комплектування останнім часом втратило своє первинне тлумачення. Переважно «дарунки» ініціюють працівники сектору комплектування ДНПБ не тільки шляхом прохань, а й організацією таких стимулюючих заходів, як листи подяки та демонстрація «дарунків» на стенді виставки нових надходжень. Зокрема, таким способом переважно комплектують журнали для дітей. Сучасні дитячі періодичні видання – колоритні та різноманітні як за тематикою вміщених текстів, так і за жанрово-стильовими ознаками. Актуальними є теми морально-етичних норм поведінки дитини, її стосунків з однолітками та навколишнім світом, навчання та пізнання [3]. Відсоток назв таких періодичних видань, що поповнюють фонд ДНПБ, незначний, але інформація, яку подано на шпальтах цих часописів, задовольняє потреби користувачів у матеріалах для їхніх наукових і практичних розробок. Серед них такі відомі журнали, як «Джміль», «Колобочок», «Колосок», «Крилаті», «Малютко», «Пізнайко», «Яблунька».

Істотний недолік цього способу комплектування – неповнота надходжень, що призводить до пропусків (лакун) у річних комплектах журналів. Загальновизнано, що повнота комплекту є для періодичних видань одним із головних критеріїв цінності. Цей показник відіграє важливу роль і в період активного «життя» журналу, коли він найбільш затребуваний користувачами, і на момент передачі журналу на зберігання, оскільки від повноти комплекту часом залежить доцільність його подальшого перебування у фонді. Працівники сектору комплектування приділяють велику увагу виявленню та ліквідації лакун у номерах журналів: проводять постійну роботу зі своєчасного виявлення примірників видань, що не надійшли, здійснюють спроби ліквідації лакун через звернення з рекламаціями до певної організації.

Для повноцінного інформаційного забезпечення користувачів бібліотека має комплектувати журнали зарубіжних країн. За період діяльності ДНПБ достатнє фінансування було лише упродовж 2012–2013 років, коли бібліотека змогла передплатити 11 назв журналів зі США, Великобританії, Німеччини, Нідерландів, Франції, Польщі. У 2014 році коштів вистачило лише на одне періодичне видання з Великобританії [1].

Істотною допомогою користувачам бібліотеки стало забезпечення доступу з 2018 року до повнотекстових баз даних компанії EBSCO-Publishing, з 2019 року – до Scopus та Web of Science. Це дало змогу українським науковцям ознайомитись з найбільш актуальною інформацією з питань педагогіки та психології, з'ясувати, наскільки перспективним є той чи той напрям їхніх досліджень, а також дізнатися, хто працює в цьому напрямі.

Як засвідчує практика, останнім часом електронні журнали витісняють друковані, а багато нових журналів засновують без паперової версії.

Зважаючи на наявність або відсутність в електронного журналу паперової версії, їх можна класифікувати таким чином:

- паралельні – журнал має друковану форму й аналогічну електронну версію;
- оригінальні – журнал існує тільки в електронній формі;
- інтегровані – журнали має традиційну форму з електронними додатками.

Одна з нагальних вимог сьогодення для фахівців комплектування – це досконале знання об'єкта своєї діяльності, його властивостей, переваг і недоліків, особливо коли це стосується електронних журналів.

Серед переваг електронного періодичного видання слід виокремити такі:

- зручність роботи з електронними текстами – копіювання, формування власних файлів;
- спрощення пошуку потрібної інформації;
- можливість постійного доступу до відкритих ресурсів;
- скорочення витрат на збереження видань [4].

Однак, поряд з незаперечними й численними перевагами, електронні журнали мають також певні недоліки, які слід враховувати під час комплектування. Це зокрема:

- велика кількість неліцензійної продукції;
- проблеми дотримання авторського права за умов копіювання інформації з електронних журналів або надання їх користувачеві поза бібліотекою;
- швидке старіння програмного забезпечення, комп'ютерного та іншого обладнання;
- обмежений строк зберігання інформації на CD-, DVD-носіях, що потребує періодичного перезапису диска, купівлю нового або зберігання інформації на жорсткому диску комп'ютера;
- проблеми обліку електронних видань, що виникають через невідповідність облікових форм новим видам документів і способам обслуговування користувачів.

Серед нерозв'язаних сьогодні проблем комплектування електронними журналами можна зазначити такі:

- архівація: оскільки бібліотекам здебільшого заборонено створювати і зберігати архів, а видавець може припинити випуск журналу;
- адресація: зміна адреси сайту видавництва може порушити доступ до журналів і зробити нечитаним посилання на статті;
- чимало вчених (найчастіше це фахівці гуманітарних напрямів) мають досить поверхове уявлення про нові можливості поширення наукової інформації й доступу до неї через інтернет, віддаючи перевагу традиційним журналам;
- зі збільшенням кількості журналів і ускладненням структури наукових робіт стає дедалі важчим проведення добору журналів до фонду, що потребує більшої ерудиції від комплектатора.

Розвиток науки – чинник, що визначає політику комплектування наукової бібліотеки.

Справді, тематика придбаних видань, незалежно від їх видового складу, має відображати будь-які зміни, що відбуваються у світовій науці. Тож з огляду на це істотно розширюються повноваження бібліотекарів-комплектаторів. У кінцевому підсумку від їх професіоналізму залежить не тільки якість фонду, а й поінформованість учених про всі новітні розробки в педагогіці та психології.

Постійне підвищення кваліфікації впливає як на професійний рівень кожного конкретного працівника, так і на рівень бібліотеки загалом. Жоден навчальний заклад не зможе підготувати фахівця, який би володів усіма навичками і вміннями, потрібними для роботи на конкретній посаді з першого дня роботи. Високий рівень професіоналізму не набувається автоматично в мірі напрацювання стажу за обраною спеціальністю. Дуже важливу роль у професійному зростанні відіграє самоосвіта, що передбачає, зокрема, систематичне ознайомлення із спеціальною літературою. Разом з тим слід стежити не лише за публікаціями за основним фахом, а й за статтями зі споріднених галузей.

Актуальні питання бібліотечної справи розкривають спеціалізовані видання. Можна стверджувати, що пріоритетними серед професійної літератури є саме періодичні видання. Це природно, тому що в журналах оперативно відображають теоретичні напрацювання в бібліотечній сфері, їх практичне втілення й досвід роботи бібліотек різних типів і видів, різні події з життя бібліотечної спільноти як у нас, так і за кордоном, дискусії з найбільш актуальних тем тощо.

У кабінеті бібліотекознавства ДНПБ можна ознайомитися з випусками журналів, «Бібліотечний вісник», «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», «Вісник Книжкової палати», «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика», «Вісник Одеського національного університету. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство», «Бібліотечна планета». Про традиції та новачки у роботі наших закордонних колег можна дізнатися зі сторінок журналів «Бібліятэчны свет» (Білорусь) та «INFOLIB» (Узбекистан).

Висновки. Формування фонду журнальної періодики здійснюється трьома способами – за передплатою, книгообміном та даруванням, кожен з яких має свої переваги і недоліки. Ефективність перших двох способів комплектування є досить високою і має перспективи подальшого розвитку.

Змінюється і роль наукової бібліотеки в системі комплектування, завданням якої стає не тільки створення власного фонду, а й забезпечення доступу до нової інформації через мережні технології. Дедалі частіше порушується питання про те, чи витіснить електронна продукція паперові носії інформації. В усьому світі актуальним стає поєднання комплектування фонду друкованими й електронними джерелами.

Список літератури:

1. Бондар Л. Комплектування бібліотечного фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В.О. Сухомлинського періодичними виданнями: виклики часу. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2015. № 2. С. 15–17.
2. ДСТУ 3017:2015. Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. Київ, 2016. 38 с.
3. Орлик О. Тенденції та розвиток сучасної дитячої періодики (2008–2011). *Вісник Книжкової палати*. 2011. № 12. С. 1–5.
4. Тачинська О.Б. Формування фондів вузівської бібліотеки: традиційні критерії та сучасні вимоги. *Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплантації Закону «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* Наук.-техн. б-ка Івано-Франківського нац. ун-ту нафти і газу. Івано-Франківськ, 2015. С. 289–297. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/konf-2015-5/konf-2015-5.pdf (дата звернення: 02.08.2019).
5. Тематико-типологічний план комплектування Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського / уклад. Людмила Бондар. *Довідник інструктивних матеріалів для освітянських бібліотек МОН України та НАПН України / ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського*. Київ, 2019. С. 56–68. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/Reference_book_of_instructive_2019.pdf (дата звернення: 02.09.2019).

References:

1. Bondar, L. (2015). Komplektuvannya bibliotechnoho fondu Derzhavnoyi naukovo-pedahohichoyi biblioteki Ukrayiny im. V.O. Sukhomlinskoho periodychnymy vydannyamy: vyklyky chasu [Acquisition of the library stock of the V.O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine by Periodicals: Challenges of Time]. *Bibliotechnyi forum: istoriya, teoriya i praktyka*, no. 2, pp. 15–17. (in Ukrainian)
2. DSTU 3017:2015 (2016). *Informatsiya ta dokumentatsiya. Vydannya. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennya ponyat* [DSTU 3017:2015. Information and documentation. Edition. The main types. Terms and definitions]. Kyiv. (in Ukrainian)
3. Orlyk, O. (2011). Tendentsiyi ta rozvytok suchasnoyi dytyachoyi periodyky (2008–2011) [Trends and Development of Modern Childhood Periodicals (2008–2011)]. *Visnyk Knyzhovoyi palaty*, no 12, pp. 1–5. (in Ukrainian)
4. Tachynska, O.B. (2015). Formyvannya fondiv vuzivskoyi biblioteki: tradytsiyni kryteriyi ta suchasni vymohy [Formation of the holdings of the university library: traditional criteria and current requirements]. *Biblioteki VNZ Ukrayiny u protsesi implantatsiyi Zakonu «Pro vyshchu osvitu» ta informatyzatsiyi suspilstva: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. Ivano-Frankivsk*, pp. 289–297. (in Ukrainian)
5. Tematyko-typolohichnyy plan komplektuvannya Derzhavnoyi naukovo-pedahohichnoyi biblioteki Ukrayiny imeni V.O. Sukhomlinskoho [Thematic-typological plan of staffing of the State Scientific-Pedagogical Library of Ukraine named after V.O. Sukhomlynsky]. *Dovidnyk instruktivnykh materialiv dlya osvityanskykh bibliotek MON Ukrayiny ta NAPN Ukrayiny*. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/Reference_book_of_instructive_2019.pdf